

Filosofi versus retorik i *Gorgias*

Søren Hindsholm

13. juni 2002

Det følgende er en sammenfatning af synspunkter og pointer i Johannes Sløk, *Opgøret mellem filosofi & retorik i Platons Gorgias*, Centrum 1987.

1 Den filosofiske verdensopfattelse

Den første tanke europæisk filosofi kommer på, og det vil sige de første tanker græske filosoffer fra det joniske øhav og det nuværende Tyrkies vestkyst tænkte, gik ud på at verden var et *sammenhængende hele*, et *kosmos* hvor der herskede *skønhed og orden* så verden fungerer på glimrende vis, der er fornuft, *logos*, i universet. Man kan mere teknisk sige at verden er *ontologisk forankret*, dvs. at i selve sin eksistens hviler verden på et sikkert og urokkeligt grundlag.

Det hører med til verdens ontologiske forankring at den er *rational*, dvs. fornuftig så mennesket kan erkende og forstå den med sit intellekt. Og det er netop *intellektet* der begriber verden, for dens overflade, alle de ting der viser sig i den ('fænomener' med et ord fra græsk), kan sagtens bare være en bedragerisk facade, et skin fornuften skal trænge om bagved.

Men mennesket er ikke bare tænkning. Det handler også i verden, sammen med andre mennesker, og så er der brug for regler og begreber til at styre tilværelsen, såkaldt *normative begreber*: sandt/løgn, smukt/grimt, retfærdigt/uretfærdigt, godt/ondt osv. Det er her karakteristiske for den filosofiske verdensopfattelse at den mener at også disse normative begreber er ontologisk forankrede, dvs. de er ikke noget mennesker har fundet på engang, nej, de er indbygget i verdenen som en nødvendig del ligesom motoren i en bil.

Den filosofiske verdensopfattelse kan på denne baggrund give en opskrift på hvordan menneskets liv skal være for at blive et ægte liv og en sand tilværelse: Mennesket skal indse verdens og tilværelsens store system og indrette sit liv efter det. Forskellige filosofiske retninger og religioner givet forskellige svar på spørgsmålet om hvordan mennesket gør det, men i denne sammenhæng interesserer vi os ikke for de enkelte svar. For os er den væsentlige at den filosofiske verdensopfattelse mener at spørgsmålet om det sande, autentiske liv kan stilles, og at der kan gives et meningsfuldt svar på det.

2 Den antifilosofiske verdensopfattelse

Man kan også have den modsatte opfattelse, altså at verden ikke er et sammenhængende system, at der ikke hersker fornuft i den, og at den derfor ikke kan begribes med fornuften. På den baggrund findes der heller ikke normative begreber som er ontologisk forankrede. De bliver nu blot noget mennesker har

fundet på engang. Man kan sige at denne verdensopfattelse understreger det tomme, det kaotiske, det meningsløse og absurde i verden.

Denne opfattelse giver ikke anledning til at skrive tykke filosofiske bøger, for den mener jo ikke at der er så meget for fornuften at begribe, og den kan især sige noget om hvad verden *ikke* er. Man kan kalde denne opfattelse *skepticisme*, *nihilisme* eller *absurdisme*.

Uanset hvor uenige disse to opfattelser er om det meste, har de også et punkt de er enige om: Sproget er det fundamentale i tilværelsen fordi det er gennem sproget sandheden kommer til syne. Derfor skal en samtale have lov til at udvikle sig og forløbe til den finder sin naturlige afslutning.

3 Dialogen *Gorgias*

Sokrates' udgangspunkt er hans egen filosofiske verdensopfattelse. Over for den repræsenterer Gorgias og Polos (og siden, men det har vi ikke læst, Kallikles) den antifilosofiske verdensopfattelse. Retorik er nemlig ikke bare en lære om hvordan man bygger en tale op, hvordan man finder og opbygger argumenter, og hvordan man besmykker den med de rigtige ord og stilistiske figurer.

Retorikken udtrykker også en mening om hvordan verden *ikke* lader sig beskrive i et filosofisk system. Det provokerede Platon, og derfor lader han ikke dialogen *Gorgias* handle om hvordan man skal lave en køn tale, men om hvordan man kan tale om *virkeligheden*, og det er et filosofisk spørgsmål. Det stiller Gorgias vanskeligt i dialogen fordi han netop ikke burde mene at man kan lære nogen at tale filosofisk og korrekt om etiske begreber som ondt og godt (uanset at han lokkes til at sige at det kan han godt lære sine elever). Gorgias' rigtige standpunkt måtte være at han netop kun kan lære sine elever at tale kønt og flot. Det ville også passe bedre til de tre påstande som Gorgias ifølge overleveringen fra antikken fremsatte:

1. Intet er.
2. Selvom det er, kan det ikke fattes af mennesket.
3. Selvom det kan fattes, kan det ikke udsiges og meddeles til andre.

Disse påstande er nemlig udtryk for en antifilosofisk opfattelse af virkeligheden.

3.1 Gorgias' fejltrin i *Gorgias*

I løbet af dialogen *Gorgias* får Gorgias sagt flere ting som både stiller hans egen sag svagt, og som også er i konflikt med en ægte retorikers synspunkter. Man fornemmer her tydeligt Platons fordel ved at være forfatter til dialogen samtidig med at den skal tjene til at fremlægges hans egne og hans lærer Sokrates' synspunkter.

3.1.1 449c–455a

I dette afsnit dominerer to emner: Hvad er genstanden for retorikkens kunst, og formidler retorikeren falsk eller sand viden?

Allerede ved at gå med til at besvare disse spørgsmål bringer Gorgias sig selv i vanskeligheder. Når nemlig Sokrates i 449d spørger "Hvad er det nærmere bestemt retorikken er en viden om?", er udgangspunktet den filosofiske

opfattelse af verden. Den siger at før vi overhovedet begynder at tale, eksisterer virkeligheden, pænt og ordet, og i talen er det vores opgave at tale om denne virkelighed. Man kan opstille det således at ifølge filosofen findes der en *genstand*, fx sygdomme, *ord og tanker om dem* (de bliver sagt og tænkt af læger) og en *kunst* der tager sig af dem (dvs. lægekunsten).

Men retorikeren må ikke anerkende denne opdeling af virkeligheden. Han skal holde fast i at lægekunsten består af ord og tanker, og at lægekunsten først opstår når nogen taler om og tænker på den, og det gør de jo netop altid i sproget. Ja, selv hvad der er sygdom, og hvad der er raskt, bliver først bestemt i sproget. Det er altså ikke noget som fandtes før lægen eller patienten eller taleren begyndte at tale om det.

Sidst i 454 bliver Gorgias spurgt om retorikken fører til at man tror uden at vide, eller til at man virkelig ved noget. Fordi der er lagt op til at virkelig viden er noget man opnår i en samtale med få deltagere, dvs. en ægte dialog, må Gorgias, der er vant til taler for en større forsamling, vælge at retorikken fører til tro uden viden, og det er naturligvis en stor blottelse over for et filosofisk hoved som Platon.

Alligevel er Gorgias' svar ikke så dårligt som det lyder. For med det siger Gorgias at han ikke mener der findes en endelig, sikker viden, fx om godt og ondt. Afgørelsen af hvad der er godt og ondt, dvs. af hvad der bestemmes med normative begreber, sker ifølge retorikeren først i samtalen og diskussionen. Man kan tænke på en politisk debat eller en sag der føres for en domstol. Det er ikke afgjort på forhånd hvad der er rigtigt, og afgørelsen træffes på grundlag af de fremførte oplysninger og argumenter.

3.1.2 455a–461b

I dette afsnit taler Gorgias og Sokrates om to emner der viser forskellen mellem retorikeren og filosofen: Hvad har taleren lært i sammenligning med eksperter i fag lært, og kan man lære nogen at handle godt?

Sokrates taler flere steder i dialogen om at fagfolk, fx arkitekter eller læger, lærer et fag, og så er de naturligvis eksperter på deres område. Men hvad er retorikeren ekspert i? Har han ikke bare lært ord, ord og flere ord uden rigtig at vide hvad han taler om? Jo, vil filosofen sige, han kender jo ikke verdens sammenhæng, og derfor er hans råd farlige. Omvendt med eksperter inden for fagområder. De kender deres fag og kan bruges som rådgivere. Derfor spørger vi arkitekter når byen skal bygge, lægen når vi er syge osv. Argumentet lyder overbevisende, og det rammer også en aktuel problemstilling: Skal personer med få års skolegang og mere interesse for ugens billigste øltilbud bestemme om vi skal have atomkraft eller euro i Danmark, eller skal eksperterne tage sig af den sag?

Problemet er bare at “eksperter” i virkelighedens verden ikke er som filosofen forestiller sig. Hans forestilling er at fagfolk eller eksperter klart peger på den rigtige løsning, og den skal så gennemføres. Det er også Platons løsning i hans idealstat, for der hersker filosoferne. Men i virkelighedens verden viser det sig at eksperterne ikke er enige. Nogle kernefysikere anbefalede atomkraft, andre frarådede. I den situation skulle Gorgias have insistet på at retorik er en slags metafag eller “mellemfag” hvor man lærer at argumentere for og imod konkrete forslag. Den påstand ville være i overensstemmelse med virkeligheden, for det var jo sådan vi fandt ud af om vi skulle have atomkraft eller

euro. Men dette synspunkt er naturligvis uacceptabelt for filosoffer. De kan ikke gå med til at der er flere mulige løsninger.

I spørgsmålet om at handle retskaffent (460b) er Sokrates' tre påstande:

1. Man kan vide hvad det retfærdige er.
2. Man kan lære andre det.
3. Den der ved hvad det retfærdige er, handler retfærdigt.

De to første påstand er karakteristiske for den filosofiske indstilling til verden, og den sidste bygger på Sokrates' særlige overbevisning om at når man først har indset det rigtige, gør man det også, ligesom en person der har lært at regne rigtigt, ikke laver regnefejl med vilje.

Gorgias giver Sokrates ret, men han mener noget helt andet med ordene. Retorikeren mener nemlig ikke at man kan opbygge en viden i mennesket om hvad det retfærdige er sådan helt abstrakt. Retorikeren kan med en tale overbevise sin tilhører om hvad der er retfærdigt i den konkrete sag, og så gør tilhøreren naturligvis det han er blevet overbevist om. Tilhøreren ved altså ikke abstrakt hvad der er retfærdigt, men i den konkrete sag ved han det, og kun i denne begrænsede forstand har han lært det.

Dette viser en markant forskel mellem filosofen og retorikeren: Filosofen diskuterer helt abstrakt og løsrevet fra enhver konkret sammenhæng Retfærdighed, Sandhed, Kampvilje. Det er altså helt teoretisk og netop filosofisk. Retorikeren taler derimod altid om disse ting i en konkret sammenhæng: Handlede den tiltalte for retten retfærdigt eller uretfærdigt? I den situation begynder man ikke at belære dommerne og nævningene om hvad retfærdighed er sådan helt abstrakt. Nej, man går ud fra at det ved de da godt hvad er, sådan omtrent, og så holder man en klog, velargumenteret tale der viser at den tiltalte handlede retfærdigt eller uretfærdigt alt efter om man er forsvarer eller anklager. På samme måder begynder en fodboldtræner ikke sin tale i halvløgen med at definere kampvilje. Han holder derimod en tale som opflammer spillerne til at kæmpe.

Konklusionen på dette afsnit burde derfor være at det er Gorgias der ved hvad han taler om. Han kan overbevise folk om det retfærdige, og når han har gjort det, ved de hvad der er retfærdigt i en konkret situation, og så gør de det også. Sokrates derimod bygger på en noget spekulativ forestilling om en sammenhængende virkelighed bag alle fænomenerne, den skal man så erkende, og når man først har erkendt den, gør man også det man skal.

3.1.3 461b–466a

I dette afsnit opstiller Sokrates hele systemet med sjæl og legeme, politik og en unavngiven kunst, og under dem lovgivning, retspleje, idræt og lægekunst, hvortil svarer sofistisk, retorik, kosmetik og gastronomi.

Denne opdeling i legeme og sjæl og bestemmelsen af hvad sjælen er, er igen tvivlsom set med en retorikers øjne. Han ville kun kunne gå med til at sjælen er et "sted" der gennem sanserne modtager impulser, fx en tale, og så handler. Men for det filosofiske menneske er der ikke tvivl om at der er en sjæl der erkender verden, og for at mennesket kan blive et rigtigt og helt menneske, skal sjælen have opsyn med legemet (465c).